

בליעת כלים בזמנינו

חגי תורג'מן

פתיחה

ישנו קושי גדול בימינו ביישום דיני בליעת כלים באיסור והיתר המבוארים בהלכה. כי הדין הפשוט בגמרא ובפוסקים הוא שהכלים בולעים ופולטים טעם מהאוכל המתבשל בהם בשיעור גבוה מאוד, ועל כן אם התבשל היתר בכלי שבלע איסור יש לשער כנגד כל הכלי במקרים מסוימים. אבל כשמתבוננים במציאות ניכר לעין שהכלים אינם בולעים ופולטים כלל, ואף אחד לא מרגיש את הטעם של המאכלים הקודמים שבושלו בסיר, ואם כן נשאלת השאלה האם הדין בימינו ישתנה אם לאו.

והן אמת ששאלות מעין אלו נתונות להכרעת חכמי הדור, כיון שיש כאן שינוי משמעותי מהפסיקה המקובלת. אבל מאחר שכבר הורו להקל בדין זה כמה חכמים בדורנו, רציתי להראות במאמר זה שכן מורה עיקר ההלכה, ובאמת כשמעיינים בדבר מוצאים שאין כאן חידוש כלל, ולא עקירת דברי חכמים חלילה.

המציאות בזמן חז"ל מול המציאות בימינו

מכמה סוגיות ניתן להוכיח שבזמנם הרגישו בחוש שיש טעם שנפלט מהכלים, ולכן שיערו כנגד הטעם, ואין זה כהלכתא בלא טעמא. ונביא ג' ראיות:

א. ראשית מוכח כן בפשיטות מהדין שיש להטעים לגוי את המאכל שבושל בסיר של איסור (חולין צז ע"א), ומוכח

שבמציאות הייתה אפשרות שירגישו בטעם הבלוע ולכן הטעימו לגוי.

ב. ועוד מוכח כן מהדין בגמרא (שם צז ע"ב) שמשערים שיעור שישים גם בקדירה, ועיינו שם ברש"י שכתב שלמעשה לא משערים בבליעת הקדירה כיון שגם מן ההיתר נבלע ואם כם אי אפשר לשער בזה. הרי לן שרק מפני זה אין לשער, אבל ברור שהקדירה אכן בולעת ואף לקולא. ודעת הרמב"ם שאף למעשה יש לשער במאי דבלעה קדירה, וכן כתבו הרמב"ן והר"ן, והרשב"א כתב שבאיסור דרבנן יש לשער בקדירה וכן פסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן צט סעיף ד). הרי לדינא שמשערים בבליעת הקדירה אף לקולא, ועיינו עוד בראשונים שמדברים על מקרה שההיתר הצטמק ממה שהיה בתחילה ולכן משערינן שנבלע בקדירה, הרי שבמציאות ממש ראו כן שהקדירה בולעת.

ג. עוד יש להביא ראיה מדין נ"ט בר נ"ט (חולין קיא ע"ב) שכל יסוד ההיתר הוא שאף שהטעם בבישול השני מורגש, מכל מקום כיון שהוא טעם קלויש מותר, וכדמוכח מהמעשה של רב שם בגמרא שהרגיש טעם של הסממנים בבישול השני, הא קמן שבמציאות היה הטעם מורגש. וכן עולה מהר"ן שם. וכן כתב הפרי חדש (סימן צה ס"ק ג) שהיתר נ"ט בר נ"ט זהו בדאיכא טעמא, דבליכא טעמא פשיטא דשרי ואיננו צריכים להיתר מיוחד (ועוד דאם אין טעם מורגש מאי שנא נ"ט בר נ"ט דהיתרא מדאיסורא, היה להתיר גם בדאיסורא). וכן ראיתי (במאמר בתחומין לד עמ' 124) שהביאו ראיה זו משמו של הרב שמואל אויערבך זצ"ל.

אך בימינו ברור לנו שאין שום בליעה בכלים, ודבר זה מוחש לכל אחד דבר יום ביומו שאף אחד לא מרגיש באוכל שלפניו את הטעם של המאכלים הקודמים שבושלו בסיר. ולשם המחשה שאלתי חולה

בליעת כלים בזמנינו

צליאק שרגיש מאוד לגלוטן (בשיעור של עד 20 p.p.m, דהיינו עשרים חלקים למיליון!), האם סיר שבושל בו חיטה וכד' ואח"כ שטפו אותו היטב, האם יש לו איזה חשש לאכול ממנו, ואמר לי שאין חשש כלל והוא אוכל מהסירים כרגיל. הרי שאין הסירים בימינו בולעים ופולטים אפילו בשיעור אפסי כזה, וכל שכן בשיעור נתינת טעם.

וגם מבחינה מדעית בדקו את המציאות בזה כמה וכמה פעמים והוכיחו שלעולם אין בליעה בכלי ימינו בכדי נתינת טעם.¹

ואם כן יש לנו לברר האם שינוי המציאות בזמנינו משנה גם את הדין, או שמא הדין המקורי נותר בעינו.

יסוד הדין

שינוי בברייתא (חולין צז ע"א): "קדרה שבישל בה בשר לא יבשל בה חלב, ואם בישל - בנותן טעם". כלומר יש להטעים את התבשיל לגוי שיאמר לנו האם טעם הבשר מורגש בו. ואם אין גוי שיטעם את התבשיל, משערים בששים כנגד כל הבשר שבושל בסיר, כיון שאיננו יודעים לשער כמה טעם יצא ממנו (חולין צז ע"ב ושולחן ערוך יורה דעה צח סעיף ד). ואם בישלו בשר בכמות גדולה כשיעור כל הסיר - משערים כנגד כל הסיר, כאילו כולו בלוע מהבשר.²

¹ עיינו בתחומין לד עמ' 113 מאמר של הרבנים יאיר פרנק ודרור פיקסלר שבדקו מבחינה מדעית כלי נירוסטה ונחושת וזכוכית ואינם בולעים ופולטים כדי נתינת טעם. וראה בספר אור ההלכה (יורה דעה סוף סימן צט בהערה) שגם כן שאל למומחה בדבר וענה לו שאין בליעה בכלי ימינו. וגם הרב רועי סיטון (בחוברת המעיין ניסן תשע"ג) עשה ניסוי בזה וגם כן הוכיח כנ"ל.

² ובדרך כלל לא יהיה בתבשיל שישים כנגד כל הסיר, והכל אסור (בית יוסף יורה דעה סימן צג).

ואמנם שיטת הראב"ד (תמים דעים סימן ז) שלא משערים בכלי מתכות כנגד כל הסיר אלא משערים באומד יפה כמה טעם נפלט מהסיר לתבשיל (ולדבריו בודאי שבימינו יש להתיר את מה שהתבשל בכלי איסור), אך שאר ראשונים חולקים עליו כיון שסוף סוף איננו יודעים לשער כמה טעם נפלט, וכן נפסק בשולחן ערוך (שם) שלא כראב"ד.³

נמצא לדינא שיש בידינו שני שיעורים לבדוק את פליטת הכלים - טעימת גוי, ושיעור ששים. ואם כן יש לבחון מהו השיעור העיקרי מביניהם, כי בנידוננו יש הבדל גדול בין שיעורים אלו.

טעם מול שיעור ששים

הנה הדין היסודי בהלכות תערובות הוא 'טעם כעיקר', כלומר שאם התערב איסור בהיתר והאיסור נותן טעם בתערובת - כל התערובת אסורה כאילו יש כאן ממשות איסור.⁴ וכדי לבדוק האם טעם האיסור מורגש, מטעימים את התערובת לגוי, ואם אין גוי לפנינו משערים בששים כנגד האיסור, כי בדרך כלל איסור לא נותן טעם כשיש ששים נגדו (חולין צז ע"א, בית יוסף ושולחן ערוך יורה דעה צח סעיף א). הרי לן שאין שיעור ששים אלא סימן לטעם, אך אין זה שיעור עצמי כיון שכל האיסור נובע מדין טעם כעיקר, ולכן אם יש גוי לפנינו לא משערים בששים אלא בודקים דוקא על ידי גוי (בית יוסף שם). ואף לשיטת חלק מהראשונים שכתבו שאם התערב בתבשיל ממשות איסור בעינן ששים כפשוטו נגד האיסור ולא סגי בטעימת גוי,⁵ מודו שבבליעת

³ ומכל מקום מצאנו שמצרפים את שיטתו לספק ספיקא, עיינו בשו"ת יחווה דעת (חלק ה סימן לב).

⁴ ונח' ראשונים האם טעם כעיקר דאורייתא או דרבנן, ונפסק להלכה שהוא מדאורייתא, ונלמד מפסוקים גבי נזיר וגיעולי נכרים (פסחים מד ע"א ועיינו באורך בבית יוסף צח ס"ב).

⁵ כן כתבו הרמב"ן והרשב"א והר"ן הובאו בבית יוסף יורה דעה סימן צח. ונראה שגם לשיטתם מודו שמעיקר הדין הכל הולך אחר הטעם, אלא שבהתערבה

בליעת כלים בזמנינו

כלים שיש כאן רק טעם איסור - אזלינן בתר טעימה הן לקולא והן לחומרא, דמפורש בבבלייתא שהובאה בראשית דברינן "קדרה שבישל בה בשר לא יבשל בה חלב ואם בישל בנותן טעם", וכן כתב מרן הבית יוסף על דברי הטור (וירא דעה סימן צג) וז"ל:

ומכל מקום דברי רבינו סתומים במה שכתב אם בישל בה [היינו בקדירה בשרית בת יומה בישל בה חלב. ח.ת.]. בתוך מעת לעת אסור, דמשמע דלא משכחת לה צד היתר, והא ליתא דנהי שהסכימו רוב הפוסקים דבכוליה קדרה משערין כמו שכתב בסימן צ"ח ואין במה שבתוך הכלי ששים כנגד כל הכלי כדמשמע דברי הרא"ש שכתב רבינו בטור או"ח סו"ס תנ"ב מכל מקום הו"ל לפרושי דאינו אלא בנותן טעם וכמ"ש רבינו בסימן צ"ח שהוא דעת הרא"ש, והרמב"ן נמי אע"ג דסבר דהיכא דליכא ס' לא סמכינן אקפילא הא קאמר דהיינו כשנתערב גוף האיסור אבל כשאין שם אלא טעמו כי הכא, בנותן טעם שרי אע"פ שאין בו ששים כמ"ש בסימן צ"ח וכן פסק הרשב"א וכו' ובהדיא תניא בפרק גיד הנשה (חולין

ממשות לא סמכינן אקפילא להקל בפחות משישים, דמסתמא נותן טעם בפחות משישים ולכן כנראה שמשקר, מה שאין כן בטעם גרידא לא בטוח כלל שנותן טעם ולכן סמכינן אקפילא. וכן כתב המנחת כהן (חלק א פ"י), והובא בקיצור בפרי מגדים (סימן ק מש"ז ה). ומדויקים הדברים בלשון הרמב"ן שכתב "לא סמכינן" אקפילא, משמע שזה מחשש שמשקר ולא מעיקרא דדינא.

כל קבל דנא כתב החוות דעת (סימן צח ס"ק ג) ששיעור שישים הוא שיעור גמור מהתורה במין בשאינו מינו ואין הדבר תלוי בטעם כלל אלא בשמו של המין, וכל מה שקפילא מהני זה דוקא בטעם גרידא ולא בממשות, וכתב לבאר כן בדעת הרמב"ן הנ"ל. עש"ב. ועל כל פנים בנידון דידן שזהו רק 'טעם' הנבלע הכלים ולא ממשות, כולי עלמא מודו שהכל הולך אחר הטעם כמו שכתבתי למעלה שכן מפורש בגמרא. וכן כתב ביד יהודה (צח בארוך ס"ק ג).

צז ע"א) קדרה שבישל בה בשר לא יבשל בה חלב ואם בישל
בנ"ט ופסקה הרמב"ם בפ"ט מהלכות מאכלות אסורות.

וכן נפסק בשולחן ערוך שפליטת כלים משערים בטעימת גוי, ורק אם
אין גוי משערים בששים נגד כל הכלי (יורה דעה סימן צג סעיף א, ועיינו
סימן צח סעיף ד).⁶ ואם כן ברור שאם אין טעם מורגש במאכל, וכגון
בכלי זמנינו, המאכל מותר, וכל מה שנפסק שיש לשער בששים נגד
הכלי זהו דווקא כשאין לנו דרך לשער כמה טעם נפלט, אבל אם
ברור לנו שאין נתינת טעם הרי זה כטעימת גוי שמתרת.

ואמנם ידועים דברי הרמ"א (סימן צח סעיף א) שכתב שאין אנו נוהגים
כיום לסמוך על טעימת גוי אלא משערים תמיד בששים, והסכימו
לפסקו כל האחרונים כולל אחרוני הספרדים (פרי חדש צח ה, זבחי צדק

⁶ ויש לשאול כאן שאלה גדולה, דכיון ששיעור ששים אינו אלא סימן לטעם כמו
שנתבאר, קשה מאוד איך נתנו חכמים שיעור כל כך גדול שיש לשער נגד כל
הקדירה, הרי הקדירה בודאי לא בולעת ופולטת אפילו בחצי מזה ואף בזמנם, ולפי
שיעור חכמים כיון שמשערינן נגד כולה כמעט תמיד לא יהיה ששים והכל אסור,
ודבר קשה הוא שנתנו שיעור שרחוק מאוד מהמציאות (ובשלמא באיסור ממש
שנפל לסיר, גם במציאות הדבר קרוב שנותן טעם עד ששים נגדו, אבל בסיר הדבר
רחוק מאוד וכנ"ל). ועיינו בשו"ת רב פעלים (ח"א יו"ד סימן כא) שכתב שאף
שברור שאין הכף בולעת כפי כמותה ואף לא אחד ממאה, מכל מקום זו תקנת
חז"ל משום דלא ידעינן לשער. ולכאורה קשה איך נתנו חז"ל שיעור כל כך גדול
אם הכף לא בולעת אף חלק אחד ממאה משיעור זה?

וחדושו ראיתי בתוס' (חולין צז ע"א ד"ה אבל) שכתבו שאכן שיעור ששים לא
שייך בקדירה, ואין קל לשער אלא בטעימה ע"ש. ונמצא לדבריהם שלא אמרו
חז"ל מעולם שיעור ששים בכלים רק באיסור ממש, דבכלים לא שייך לשער כל כך
הרבה, ולכן בעינן דוקא קפילא, אלא שכתבו הראשונים (רמב"ן צז ע"ב ועוד) שאם
אין קפילא משערים בששים כיון דלא ידעינן כמה נפק מיניה, ובמרוצת הדורות
כיון שלא סמכו אקפילא לא נותר לנו אלא לשער בששים אף שהוא שיעור מופרז
מאוד בכלים (והובאה לעיל דעת הראב"ד שסובר שגם בכלים יש לשער את
הבליעה באומדן יפה ולא בששים).

בליעת כלים בזמנינו

ס"ק ה, בא"ח שנה שנייה קרח אות א, כה"ח ס"ק יא) ואף מרן הגר"ע יוסף זצ"ל שהחזיר העטרה לפסוק תמיד כדברי מרן השולחן ערוך, הסכים לפסק האחרונים שלא סמכינן על גוי בזמן הזה.⁷

אבל גם לדברי הרמ"א ביאר הש"ך (צח ס"ק ה) שאין הדבר משום שאיננו בקיאים בטעימה בזמן הזה, אלא דווקא בגוי הדין כן כי לא סמכינן עליה שדבריו אמת, כי פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר, אך על טעימת ישראל (כגון כהן בתערובת תרומה, או תבשיל שהתערב בו בשר ורוצה לידע אם הוא בשרי או לא ומטעימו לחברו) סמכינן. וכן כתב הפרי חדש (שם ס"ק ה). ואם כן בנידוננו שברור לכל שאין טעם איסור בתבשיל סמכינן על זה כטעימה.⁸

ואמנם הרמ"א בספרו תורת חטאת כתב טעם אחר שלא סומכים על טעימת גוי בזמנינו - כיון שאיננו בקיאים בטעימה בזמן הזה, ולדבריו גם על טעימת ישראל אין לסמוך (ועיינו רעק"א על השולחן ערוך בסימן צו סעיף א שביאר שכן דעת הרמ"א להלכה, ולא כהש"ך הנ"ל. וכן פסק ביד יהודה סימן צח בקצר ס"ק ז). ומכל מקום אין זה קושיא על דברינו, כי מסתבר שהדברים אמורים רק במקרה ספציפי של איסור שהתערב בהיתר, מה שאין כן בנידוננו שכולי עלמא מעידים שאין כאן טעם שנפלט מהסיר ליכא למימר שאיננו בקיאים, שאין

⁷ הנה בספר 'איסור והיתר' לראשון לציון הגר"י יוסף (שיצא בשנת תשמ"ז, עמ' קפג) כתב בשם אביו שלספרדים אפשר לסמוך לגמרי על פסיקת השולחן ערוך בזה ולהטעים לגוי. אבל הרב עובדיה עצמו בהליכות עולם (חלק ז עמוד סב שיצא בשנת תשס"ב) כתב שאין לסמוך על גוי בזמנינו וכדברי האחרונים. ומשנה אחרונה עיקר. ומכל מקום כתב בהליכות עולם שם שבמקום הפסד מרובה והאיסור כחוש שנראה שלא נותן טעם בתערובת, שפיר דמי לסמוך על גוי אף בפחות מששים, עיינו שם.

⁸ ואין לומר דבעינן דוקא שיטעימנו לגוי, כי מאחר וברור לנו שאין טעם מורגש בכלי זמנינו איננו צריכים לגוי, דאנו טועמים כן כל יום, ופשוט. וכן כתב בכיוצא בזה בשו"ת הרמ"א (סימן נד).

הדבר נאמר בצורה גורפת דכי בזמן הזה ניטל מאיתנו חוש הטעם, אלא ודאי כדאמרן. ובפרט שהניסיון המדעי מוכיח כן שאין פליטה בכדי נתינת טעם בשום פנים.⁹

שימוש באותם כלים לכתחילה לבשר וחלב

עד כאן עסקנו במקרה של דיעבד, כגון שבישלו חלב בסיר בשרי האם החלב מותר בדיעבד, והסתמכנו להקל כיון שטעם האיסור לא מורגש. ויש לדון האם אפשר להקל עוד יותר ולומר שכיון שהכלים לא בולעים יהיה מותר לכתחילה להשתמש באותם כלים לבשר וחלב (בניקוי היטב ביניהם כמובן).

לכאורה ישנה ראייה להתיר להשתמש אף לכתחילה מדברי השולחן ערוך (יורה דעה צט, ז) על פי הרשב"א:

אם נבלע איסור מועט לתוך כלי כשר, אם דרכו של אותו כלי להשתמש בו בשפע היתר, מותר להשתמש בו לכתחילה, כיון שהאיסור מועט ואי אפשר לבוא לידי נתינת טעם, ולפיכך איסור משהו שנבלע בקדרה או בתוך קנקנים וכיוצא בהם, מותר להשתמש בו לכתחילה, ואפילו בבן יומו, לפי שא"א לבא לידי נתינת טעם.

הרי שאם ברור שהאיסור לא ייתן טעם, שרי להשתמש בכלי אף לכתחילה. ומכאן אנו למדים שכל דין הכשר כלים המבואר בתורה,

⁹ כן שמעתי מהרב יעקב סבתו שליט"א. ואחר כך ראיתי שהדברים כתובים בשו"ת הרמ"א (סימן נד), והביאם בספר יד יהודה (סימן צח בארוך ס"ק ה). ואמנם ביד יהודה כתב שלמעשה לא לסמוך על זה דאיננו בקיאים, ודלא כרמ"א ע"ש. ומכל מקום בימינו שהדבר ברור עד למאוד הן מצד החוש והן מצד הנסיון המדעי שאין טעם בכלים, נראה שקשה להתעקש ולומר שאיננו בקיאים, דאדרבה נראה שאנו בקיאים במציאות יותר מבעבר.

בליעת כלים בזמנינו

הוא משום הטעם הנפלט מהכלים, ואין כאן דין עצמי שצריך להכשיר כלים אף אם לא ייתנו טעם.¹⁰

ועוד יש להוכיח מדברי הראשונים לגבי כלי זכוכית, שמוכח מדבריהם שכיון שבמציאות נראה שאינם בולעים, יש להתיר להשתמש בהם לכתחילה ללא הכשרה.¹¹ וכן פסק השולחן ערוך (אורח חיים תנא, כו). הרי שאם במציאות בכלים לא בולעים מותרים בשימוש לכתחילה לבשר וחלב. ומוכח גם שלא חששו בשימוש באותם כלים לבשר וחלב לתקלה או פריצת גדר.¹² ואף הרמ"א שם שהחמיר בכלי זכוכית זהו גם כן מצד המציאות, שסובר שכלי זכוכית כיון שעשייתן מן החול, דמי לכלי חרס (עיינו בית יוסף בסימן תנא).

עוד מציאנו לראשונים שדנו כנ"ל בכלי עצם ובכלי אבנים שאולי לא בלעי ואינם צריכים הכשר כי הם חלקים וקשים (הובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר חלק ד אורח חיים סימן מא אות ה).

¹⁰ ואף לשיטת הטור (יורה דעה קכב) שחולק על הרשב"א, זהו מטעם שגזור שמא ישתמש בקדירה בדבר מועט ויבוא לידי נתינת טעם. אך בנידוננו אין אפשרות שיבוא לידי איסור כי הכלי אף פעם לא נותן טעם, ומסתבר שגם הטור יודה שאין מה לגזור. וכן כתב הרב ליאור בשו"ת דבר חברון (ב קנג).

¹¹ לשון הרשב"א (שו"ת חלק א סימן רלג): כן נראה פשוט שאין צריכין שום הכשר. חדא דשיעי טובא וכל דשיע טובא לית ביה קרטופני משמע דלא בלע. ועוד דחזיא להו דלא מדייתי. ע"כ. ומבואר בשאלה שם שהשתמשו בהם בחמין. וכן כתב הר"ן (פסחים ט ע"א בדפי הרי"ף) שנראה לו להתיר כלי זכוכית אפילו במכניסין לקיום כיון דשיעי וקשים, ובליעתם מעוטה מכל הכלים.

¹² ובעיקר חשש זה של תקלה האריך מרן הרב עובדיה ביביע אומר (חלק ד יורה דעה סימן ה) להוכיח שלא חיישינן להכי, ואין לחדש בזה גזירות מדעתינו, ומוכח כן מרבנו מנוח שכתב להתיר להשתמש בכלי קרן לבשר ולחלב ללא הכשרה כיון שאינם בולעים ולא חשש לתקלה, ולכן התיר הרב שם לספרדים להשתמש בכלי פיירקס הן לבשר והן לחלב (בניקוי היטב ביניהם). עש"ב.

אמנם יש מקום לחלק שדווקא בזכויות וכלי עצם וכדומה שלא נאסרו במפורש בתורה, כתבו הראשונים להתירם אם לא בולעים, אך במתכות המפורשות בתורה אין לנו להקל. ולכן אף שמעיקר הדין יש פוסקים שכתבו שהיה מקום להתיר זאת, מכל מקום למעשה אף אחד לא מיקל כך,¹³ וצריך עוד עיון.

העולה מהאמור

- א. התבאר שמדינא דגמרא והשולחן ערוך אם התבשל חלב בכלי בשרי בן יומו ולהיפך הכל הולך אחר הטעם, ולכן אם אין טעם הבשר מורגש החלב מותר. וכיון שבכלי ימינו ברור לנו שאין הטעם מורגש בשום פנים (וגם לא יכול להיות מורגש על פי הבדיקה המדעית), עיקר הדין נותן שאין לאסור בדיעבד את מה שהתבשל בהם. ואין צריך לשיעור ששים כלל.
- ב. יש להדגיש שכל האמור הוא בכלים נקיים ושטופים היטב, אך בכלים שאינם נקיים (ומצוי בכלים גדולים בצבא וכדומה) ודאי שיש לשער בששים כנגד הלכלוך, ופשוט.

¹³ עיינו לרב ליאור בדבר חבון (ב, קנג) שאם יצטרפו אליו עוד פוסקים יתיר זאת בכלי נירוסטה, ונסמך על השולחן ערוך סוף סימן צט הנ"ל. אך עד שיצטרפו התיר רק בדיעבד. וכן בספר אור ההלכה (סוף סימן צט) כתב שמעיקר הדין היה מקום להתיר לכתחילה אך אין לפרוץ גדר. גם בתחומין לד שם רצו מחברי המאמר להסתמך על השולחן ערוך הנ"ל להתיר. ועיינו בתשובת הרב רבינוביץ בתחומין לד שאין להתיר שימוש בכלים לכתחילה (אמנם בדיעבד התיר שם גם את הכלי שאין צריך להכשירו ולא רק את המאכל). ועיינו בפניני הלכה כשרות חלק ב (לב, ז) שהאריך לטעון שמדין התורה צריך להכשיר כלים ללא קשר לטעם הנבלע ונפלט מהם, ולכן גם אם ברור שהכלים לא בולעים מכל מקום דין ההכשרה עומד בעינו. עיינו שם. אך לכאורה מוכח מהשולחן ערוך סוף סימן צט הנ"ל לא כדבריו, ושם אין טעם מורגש אין צריך להכשיר, וע"ש במה שכתב בהרחבות, וצ"ע.

בליעת כלים בזמנינו

- ג. להלכה זו הרבה השלכות מעשיות, ונביא כמה מהן - סיר בשרי בן יומו שבישל בו חלב - אין החלב נאסר. טיפת חלב שנפלה על סיר מבחוץ - המאכל שבסיר מותר. כף חלבית בת יומה נקיה שערכב איתה תבשיל בשרי - התבשיל מותר אף אם אין שישים נגד הכף (אך בכל אלו הכלים עצמם צריכים הכשר). סכין בשרית נקיה שחתך בה דבר חריף - הדבר החריף לא נהיה בשרי. וכן כל כיוצא בזה.
- ד. לגבי שימוש באותם כלים לכתחילה לבשר וחלב (בניקוי נאות ביניהם כמובן) הראינו סברות להקל גם בזה, אמנם למעשה מכמה חששות אין להקל בזה, ולכן גם בדיעבד הכלי עצמו צריך הכשרה כדת, ורק לגבי התבשיל יש להקל.

תשובות לטענות מצויות ששמעתי נגד ההיתר

- א. ההלכה לא משתנית בעקבות המדע, ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים, וכעין דין הריגת כינים בשבת שאף שהתברר שהכינים פרים ורבים אין לנו אלא דברי חז"ל בזה.
- תשובה: התבאר באורך לעיל שטענה זו אינה שייכת לנידוננו, מאחר ועל פי דין חז"ל הכל הולך בתר הטעם, ואם אין טעם מורגש בבישול - על פי ההלכה הפסוקה בגמרא ובשולחן ערוך הדבר מותר.¹⁴

¹⁴ וראה תחומין לה מאמר מהרב יצחק דביר שמאריך גם כן שאין כאן שאלה של תורה ומדע כלל, אלא מהלכות איסור והיתר גופן יש להתיר, וכנ"ל. וכמו כן אין להקשות על דברינו מדברי הרשב"א במשמרת הבית (בית ד שער א דף ט ע"ב) שכתב וז"ל: "אנו אין לנו אלא כדברי חכמים הבקיאם בהלכה הבקיאין בטבעים, וסומכין עליהם בזה כמו שסומכים עליהם באיסור קליפה ובנטילת מקום ובאיסור הכל ובדיני תתאה גבר ועילאה גבר ובשאר דרכי איסור והיתר שלמדנו מהם ואין אנו נשענים על בינתנו ולומר זה אפשר וזה לא אפשר". דודאי הרשב"א קאי על הכללים המסורים לנו מדברי חז"ל (כקליפה ונטילה וכיוצא בזה) שבדאי אין לנו

ב. אף שעיקר הדין כן, מכל מקום אין זו ההוראה המקובלת, ואין לשנות את ההלכה בדבר כל כך משמעותי אלא על ידי גדולי הדור.

תשובה: אכן הדבר נתון לגדולי הדור, ובאמת שרבים מרבותינו כתבו להקל בזה או לצרף סברא זו לסניף,¹⁵ וכל אחד ינהג לפי רבותיו. ועל כל פנים נראה לי שלפחות ראוי לצרף סברא זו לסניף, ובפרט בהפסד מרובה או בערב שבת וכד' שידוע שהקילו בזה הפוסקים בדיני איסור והיתר אפילו

לשנות הדינים מדעתנו, אבל בנידוננו הרי חז"ל עצמם נתנו לנו את השיעור של טעימת גוי, הרי שהכל תלוי בטעם. והדברים פשוטים.

¹⁵ הרב דב ליאור בדבר חברון (יורה דעה ב קנג) כתב שמעיקר הדין היה מקום להקל בכלי נירוסטה אפילו לכתחילה לבשר וחלב, ובתנאי שיצטרפו אליו עוד פוסקים להקל, ומכל מקום בדיעבד בודאי שרי. וכן פסק להקל בדיעבד הרב נחום רבינוביץ בתחומין לד (עמ' 126), וכתב שבדיעבד לא רק המאכל מותר אלא גם את הכלי אין צריך להכשיר. ועיינו בספר אור ההלכה (יורה דעה סימן צט ס"ק לז) שכתב שמעיקר הדין היה מקום להתיר לכתחילה להשתמש בכלי זמנינו לבשר ולחלב, אלא שאין לפרוץ גדר, ומכל מקום בצירוף סניף נוסף שרי. ושם בהערה כתב בשם הרב יצחק יוסף שיש להקל על כל פנים לעניין הכשר, שכלי שבלע בליבון חמור ואי אפשר להכשירו יש להקל לו בליבון קל, ע"ש. ועיינו בתחומין שם שהגרש"ז אויערבך נטה לצרף סברא זו לעוד ספיקות. ועיינו עוד בתחומין לה מאמר מהרב יצחק דביר שגם כן מאריך להראות שמדינת המאכל מותר, ולכן בדיעבד יש מקום להתיר את המאכל, וכתב שהרב מרדכי אליהו צירף סברא זו, וכן הרב אליקים לבנון. וכן הרב מלמד בפניני הלכה כשרות חלק ב (פרק לב) האריך להתיר את המאכל בדיעבד. וכן שמעתי מהרב עובדיה יוסף (נכד מרן הרב עובדיה) שיש להקל בכלי ימינו במקום הפסד, אך דעתו להקל דווקא על ידי טעימת גוי, ואז אם יאמר שאין טעם יש להקל אף בפחות מששים.

מאידך דעת הרב יעקב אריאל והרב אשר וייס להחמיר בזה, בעיקר כי רואים זאת כסוגיא של תורה ומדע (עיינו במכתביהם בתחומין לד).

כשיטות יחידאיות, וכל שכן כאן שמעיקר הדין יש לפסוק כן, ורק ממנהגא החמירו.¹⁶

ג. מה השתנה במציאות בין הכלים של ימינו לכלים של חז"ל או השולחן ערוך, מדוע בימיהם הכלים כן בלעו ופלטו. תשובה: זו אכן שאלה טובה, אך כפי שהראינו אין בה נפקא מינא לדינא, מאחר וכיום ודאי לנו שאין טעם בכלים והכל הולך אחר הטעם. ולגוף השאלה, הנה בספר פניני הלכה כשרות (חלק ב פרק לב) האריך בזה, ותורף דבריו שבאמת גם בזמנם הכלים לא בלעו כלל, אלא שכיון שלא היה בזמנם סבון, הייתה שכבה של לכלוך שנדבקה לסיר, וקראו לזה חז"ל 'כאילו' הסיר בולע, אך באמת גם בזמנם הכלים לא בלעו עיינו שם באורך. אך לעניות דעתי קשה לומר כן, כי מוכח מכמה דינים שחז"ל הבינו שהכלים בולעים כפשוטו בדופן ממש, כמבואר בהערה.¹⁷

¹⁶ וראיתי להוסיף כאן מה שכתב בזה הרב רועי סיטון הי"ו (בחוברת המעיין ניסן תשע"ג) וז"ל: ולחומרא בדבר זה ישנו מחיר כבד לענ"ד, שכן אדם מתרגל לעשות דברים שאין בהם שום הגיון, לאסור את האוכל משום שהוא בשרי, אף שאין בו שום טעם בשר, או להגעיל את הכלי, אף שיודע שהכלי נכנס ויוצא מההגעלה בדיוק אותו דבר. וכמו כן בעיני העולם הרחב הדבר נראה תמוה, וכמו שכבר ראיתי רב שנשאל לגבי חומר מסוים שניכר שאינו בולע, והשיב שאי אפשר לבדוק העברת טעם, ו'מקובל' שהאוכל בלוע מ'בשריות'. ואני בטוח שתשובה זו לא סיפקה את השואל, כמו שלא סיפקה אותי, ותחת אשר יקרא בנו "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים", אנו נאלצים להסביר שוב ושוב כיצד הכלי בלוע כולו מבשר, ולכן המאכל שבושל בו אסור, אף שמצד האמת אין לדבר זה אחיזה במציאות. עכ"ל. ודפח"ח.

¹⁷ בראש ובראשונה מוכח כן מדין טיפת חלב שנפלה על סיר מבחוץ שהדין הוא שהטיפה מפעפעת מצד לצד ואוסרת מה שבפנים (שולחן ערוך צב, ה), ובפרט בטיפת חלב שנפלה שלא כנגד הרוטב שקיימא לן (שם) שמפעפעת בדופן עד שישים כנגדה פחות משהו, הרי שמפעפעת ממש בתוך הדופן. ועוד קשה לדבריו שלא מובן כל דין נ"ט בר נ"ט, כי אם הכלי לא בולע כלל אלא כל ה'בליעה' היא

ואולי יש להסביר באופן אחר, שהרי ודאי שייצור הכלים השתנה משמעותית בימינו מזמן התורה וחז"ל, והכלים בימינו עשויים על ידי וואקום ובצורה קשיחה וצפופה מאוד, והרי לפי הבדיקות המדעיות גם כלי זמנינו בולעים ופולטים בשיעור מזערי (ראו תחומין לד עמ' 122), ואם כן לא מופרך לומר שבתנאי הייצור בזמנם הייתה בליעה ופליטה בשיעור גדול יותר. ועוד יש להעיר שחז"ל בעיקר דנים בקדירה של חרס (כמו שכתבו הפוסקים בכמה דוכתי שסתם קדירה היא של חרס, למשל בנקודות הכסף סימן צג), וכלי חרס אכן בולעים ופולטים בשיעור גדול גם בימינו. ומכל מקום איך שיהיה, הדברים ברורים שאם אין טעם- אין איסור, וברור שבזמנם היה טעם ולכן אסרו, מה שאין כן בימינו.

שכתב לכלוך דבוקה, אין זה נ"ט בר נ"ט אלא טעם ראשון, כי האוכל בעין ממש, ולא חשיב נ"ט בר נ"ט שעניינו שהטעם של האוכל נקלש כי נבלע בדפנות ואינו בעין. ועיינו בשולחן ערוך (צה סעיף א) שצריך שהקדירה תהיה רחוצה יפה שלא יהיה בה שומן דבוק, בלאו הכי אינו נ"ט בר נ"ט. ועיינו עוד בט"ז סימן צג (ס"ק ב) לגבי כבוס בכלים שגם כן מוכח מיניה שהבליעה בגוף הכלי כפשוטו, וכמעט בכל דיני בליעה בכלים נראה ברור שהבינו הפוסקים שהבליעה כפשוטו בדפנות.